

ПОКАЗНИКИ ТА МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

INDICATORS AND METHODS FOR ASSESSING OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Статтю присвячено розробленню теоретичних та методичних засад оцінювання економічного розвитку промислових підприємств. Установлено головні особливості економічного розвитку підприємства. Запропоновано формалізований підхід до вимірювання економічного розвитку підприємства за окремим видом його продукції. Розглянуто можливі показники оцінювання економічного розвитку промислових підприємств. Розроблено метод оцінювання рівня інноваційного розвитку промислових підприємств. Запропоновано метод оцінювання прогнозного рівня економічного розвитку промислових підприємств.

Ключові слова: промислове підприємство, економічний потенціал, економічний розвиток, інноваційний розвиток, оцінювання, показник.

Статья посвящена разработке теоретических и методических основ оценки экономического развития промышленных предприятий. Установлены главные особенности экономического развития предприятия. Предложен формализованный подход к измерению экономического развития предприятия по отдельному виду его продукции. Рассмотрены возможные пока-

затели оценки экономического развития промышленных предприятий. Разработан метод оценки уровня инновационного развития промышленных предприятий. Предложен метод оценки прогнозного уровня экономического развития промышленных предприятий.

Ключевые слова: промышленное предприятие, экономический потенциал, экономическое развитие, инновационное развитие, оценка, показатель.

The article is devoted to development of theoretical and methodological principles of economic evaluation of industrial enterprises. The main features of economic development of the enterprise were established. A formal approach to measuring economic development of enterprise for a separate form of its products was proposed. The possible evaluation indicators of economic development of industrial enterprises were considered. The method of evaluation of innovative development of industrial enterprises was developed. The method for evaluation of forecast level of economic development of industrial enterprises was proposed.

Key words: industrial enterprise, economic potential, economic development, innovation development, evaluation, indicator.

УДК 658.621

Ємельянов О.Ю.

к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства та інвестицій Національний університет «Львівська політехніка»

Постановка проблеми. В умовах динамічного конкурентного середовища покращання фінансових результатів діяльності промислових підприємств вимагає від них розроблення та реалізації комплексу заходів із забезпечення економічного розвитку. На теперішній час для багатьох видів промислової діяльності в Україні є притаманними негативні тенденції щодо скорочення їх фінансових результатів, а також низький рівень цих результатів. У зв'язку з цим управління економічним розвитком вітчизняних промислових підприємств, зокрема на засадах активізації інноваційної діяльності, являє собою одне з головних завдань, які постають перед власниками та менеджерами підприємств промисловості.

Розробленню заходів з управління економічним розвитком підприємств повинно передувати детальне оцінювання такого розвитку. При цьому це оцінювання повинно охоплювати як попередні періоди діяльності підприємств, що дасть уявлення про фактичний рівень розвитку суб'єктів підприємництва, так і майбутні періоди часу, що дасть змогу спрогнозувати параметри економічного розвитку підприємств у перспективі. Своєю чергою, для проведення оцінювання економічного розвитку промислових підприємств необхідною є наявність відповідного інструментарію, який включає показники та методи такого оцінювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання дослідження закономірностей економічного розвитку підприємств та оцінювання його рівня знаходиться у центрі уваги багатьох науковців. Значні результати у вирішенні цього питання досягли, зокрема, такі вчені, як: Н. Афанасьєв, І. Богатирьов, В. Герасимчук, С. Іщук, А. Касич, В. Кунцевич, Л. Лесик, Д. Новиков, Т. Петрушка, Р. Фещур, В. Черненко та ін. При цьому науковцями з'ясовано сутність, виокремлено види та напрями економічного розвитку підприємств [1, с. 15–16; 2, с. 117–124; 3, с. 33–37], встановлено закономірності розвитку потенціалу підприємств та зв'язок між економічним розвитком та економічними можливостями суб'єктів господарювання [4, с. 49–55; 5, с. 124–128; 6, с. 272–276], обґрунтовано показники вимірювання економічної ефективності та потенціалу розвитку підприємств [7, с. 13–19; 8, с. 177–180], запропоновано підходи до управління ним [9, с. 78–134; 10, с. 9–15; 11, с. 178–227].

Незважаючи на значні здобутки вітчизняних та зарубіжних науковців у вирішенні питання розроблення теоретико-методичних та прикладних засад оцінювання та управління економічним розвитком промислових підприємств, залишаються не повністю вирішеними питання побудови системи індикаторів та визначення найбільш узагаль-

нюючого показника вимірювання економічного розвитку суб'єктів господарювання, а також удосконалення методів його оцінювання з урахуванням взаємозв'язку між рівнем розвитку та величиною економічного потенціалу підприємств.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є розроблення теоретичних та методичних засад оцінювання економічного розвитку промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головною ознакою економічного розвитку будь-якого підприємства є зростання величини його економічного потенціалу внаслідок певних стійких змін у його внутрішньому середовищі. Проте економічний розвиток підприємств відображається не лише у зростанні їх економічних можливостей, але й в їх реалізації, що, своєю чергою, відображається у збільшенні (іноді – у зменшенні) кількісного рівня обраної цілі (цілей) діяльності. Враховуючи це, під економічним розвитком підприємства за певною ціллю (цілями) його діяльності слід розуміти стійкі зміни у внутрішньому середовищі суб'єкта господарювання, що зумовили зростання його економічного потенціалу за даною ціллю (цілями) діяльності з подальшою реалізацією додатково набутих підприємством економічних можливостей.

У процесі оцінювання економічного розвитку промислових підприємств потрібно враховувати існування різних видів такого розвитку. Слід передусім виокремлювати екстенсивний та інтенсивний його типи. Своєю чергою, інтенсивний тип розвитку підприємства може бути двох різновидів: інноваційним та неінноваційним.

Інноваційний розвиток підприємства може набувати три основні форми, а саме: продуктивний розвиток, який забезпечується переходом підприємства на виготовлення ним нових та вдосконалених видів продукції; техніко-технологічний розвиток, який відбувається завдяки впровадженню на підприємстві нових прогресивних видів устаткування та технологічних процесів; господарський розвиток, який ґрунтується на впровадженні прогресивних методів управління підприємством, передусім нових та вдосконалених компетенцій у сфері управління ресурсним забезпеченням господарської діяльності.

Проте не завжди економічний розвиток підприємства має інноваційну природу. Наприклад, заміна фізично зношених основних засобів на такі ж самі, але нові засоби праці не має інноваційного характеру, однак призводить до збільшення величини фінансових результатів діяльності підприємства. Так само, зміна асортименту продукції підприємства може зумовити суттєве збільшення його прибутку навіть коли види продукції, що додатково залучаються у виробничу програму суб'єкта господарювання, не є інноваційними.

Під час здійснення оцінювання міри економічного розвитку підприємства за певний проміжок часу важливо розрізняти поняття розвитку та зростання. Економічне зростання підприємства може відбуватися і без його розвитку, наприклад унаслідок збільшення цін на його продукцію завдяки покращанню кон'юнктури на ринках її збуту. Також не можна вважати розвитком збільшення підприємством випуску продукції в межах наявних розмірів його виробничої потужності.

Розглянемо формалізований підхід до вимірювання економічного розвитку промислового підприємства за окремим видом його продукції за умови, що обраною ціллю його діяльності є збільшення величини операційного прибутку від збуту даної продукції. Тоді приріст цієї величини у звітному році порівняно з попереднім, що буде характеризувати економічне зростання підприємства за окремим видом його продукції, можна оцінити за допомогою такої формули:

$$\Delta\Pi = (C_3 - C_3) \times O_3 - (C_n - C_n) \times O_n, \quad (1)$$

де $\Delta\Pi$ – приріст величини операційного прибутку підприємства від збуту певного виду продукції у звітному році порівняно з попереднім;

C_3, C_n – ціна одиниці даного виду продукції без непрямих податків, відповідно, у звітному та попередньому роках;

C_3, C_n – собівартість одиниці даного виду продукції, відповідно, у звітному та попередньому роках;

O_3, O_n – натуральний обсяг реалізації підприємством даного виду продукції, відповідно, у звітному та попередньому роках.

Своєю чергою, показник (1) можна подати як суму трьох показників, а саме:

1) показника приросту величини операційного прибутку підприємства від збуту певного виду продукції у звітному році порівняно із попереднім, що обумовлений винятково розвитком цього підприємства:

$$\Delta\Pi_1 = (\Delta C_1 + \Delta C_1) \times (O_n + \Delta O_1) + (C_n - C_n) \times \Delta O_1; \quad (2)$$

2) показника приросту величини операційного прибутку підприємства від збуту певного виду продукції у звітному році порівняно з попереднім, що обумовлений винятково змінами у зовнішньому середовищі цього підприємства:

$$\Delta\Pi_2 = (\Delta C_2 + \Delta C_2) \times (O_n + \Delta O_2) + (C_n - C_n) \times \Delta O_2; \quad (3)$$

3) показника приросту величини операційного прибутку підприємства від збуту певного виду продукції у звітному році порівняно із попереднім, що обумовлений як розвитком, так і змінами у зовнішньому середовищі цього підприємства:

$$\Delta\Pi_3 = (\Delta C_1 + \Delta C_1) \times \Delta O_2 + (\Delta C_2 + \Delta C_2) \times \Delta O_1; \quad (4)$$

де ΔC_1 – приріст ціни одиниці даної продукції у звітному році порівняно із попереднім, викликаний розвитком підприємства (наприклад, підвищенням якості цієї продукції);

ΔC_1 – різниця величини собівартості одиниці даної продукції у попередньому році порівняно зі звітним, викликана розвитком підприємства (наприклад, переходом на виготовлення продукції за допомогою нової ресурсозберігаючої технології);

ΔO_1 – приріст натуральних обсягів збуту підприємством даної продукції, викликаний його розвитком (наприклад, нарощуванням виробничої потужності підприємства);

ΔC_2 – приріст ціни одиниці даної продукції у звітному році порівняно з попереднім, викликаний змінами у зовнішньому середовищі підприємства (наприклад, покращенням кон'юнктури на ринках збуту цієї продукції);

ΔC_2 – різниця величини собівартості одиниці даної продукції у попередньому році порівняно зі звітним, викликана змінами у зовнішньому середовищі підприємства (наприклад, зміною цін на ресурси, що застосовуються для виготовлення цієї продукції);

ΔO_2 – приріст натуральних обсягів збуту підприємством даної продукції, викликаний змінами у його зовнішньому середовищі (наприклад, збільшенням обсягів виробництва у межах наявної виробничої потужності підприємства внаслідок зростання попиту на дану продукцію).

При цьому повинні виконуватися такі тотожності:

$$\Delta C_1 + \Delta C_2 = C_3 - C_n; \quad (5)$$

$$\Delta C_1 + \Delta C_2 = C_n - C_3; \quad (6)$$

$$\Delta O_1 + \Delta O_2 = O_3 - O_n. \quad (7)$$

Як впливає з формули (4), у розглянутому випадку повністю виокремити приріст операційного прибутку підприємства, викликаний винятково його розвитком, неможливо, тому для оцінювання міри розвитку підприємства у звітному році порівняно з попереднім в абсолютному виразі у даному разі слід знайти суму показників (2) та (4). Якщо ж здійснювати оцінювання міри розвитку підприємства у звітному році порівняно з попереднім у відносному виразі, то слід цю суму поділити на величину операційного прибутку підприємства від збуту даного виду продукції у попередньому році. Зрештою, можна ввести у розгляд показник рівня розвитку підприємства у звітному році порівняно з попереднім, який можна обчислити шляхом ділення суми показників (2) та (4) на показник (1).

Розглянемо тепер більш докладно особливості оцінювання інноваційного розвитку промислового підприємства. Очевидно, що процес такого оцінювання повинен базуватися на системі індикаторів, що потребує попереднього встановлення критерію вимірювання економічного ефекту від реалізації підприємством інноваційних програм і проектів. Зокрема, одним із таких критеріїв може виступати прибуток від операційної діяльності. Тоді рівень інноваційного розвитку підприємства у звітному

році порівняно з базовим можна оцінити як відношення приросту операційного прибутку підприємства внаслідок здійснення ним інноваційної діяльності до загального приросту його операційного прибутку. Своєю чергою, величина приросту операційного прибутку промислового підприємства внаслідок здійснення ним інноваційної діяльності повинна являти собою суму значень п'яти показників, до яких належать: 1) приріст операційного прибутку підприємства у звітному році порівняно з базовим унаслідок переходу до виготовлення інноваційних видів продукції, виробництво яких не потребує припинення виготовлення певних видів продукції, що вироблялися підприємством у базовому році; 2) приріст операційного прибутку підприємства у звітному році порівняно з базовим унаслідок переходу до виготовлення інноваційних видів продукції, виробництво яких потребує припинення виготовлення певних видів продукції, що вироблялися підприємством у базовому році; 3) приріст операційного прибутку підприємства у звітному році порівняно з базовим від виготовлення ним частини обсягів певних видів продукції, що вироблялися у базовому році, за допомогою впроваджених інноваційних технологічних процесів без припинення виготовлення іншої частини цих видів продукції за допомогою старих технологій; 4) приріст операційного прибутку підприємства у звітному році порівняно з базовим від виготовлення ним певних видів продукції, що вироблялися у базовому році, внаслідок заміни традиційних (старих) технологій виробництва на інноваційні; 5) приріст операційного прибутку підприємства у звітному році порівняно з базовим унаслідок упровадження маркетингових, організаційних та господарських нововведень.

Слід відзначити, що операційний прибуток як критерій вимірювання рівня інноваційного розвитку підприємства має два істотні недоліки: по-перше, він не враховує обсяги інвестиційних витрат; по-друге, величина прибутку характеризує переважно короткострокові наслідки провадження підприємством інноваційної діяльності.

Для усунення першого з названих недоліків доцільно перейти від показника прибутку до показника надприбутку підприємства. Останній являє собою різницю між величиною прибутку підприємства та розміром інвестицій, що її обумовили, помноженим на норму прибутковості інвестиційних ресурсів у частках одиниці. За таких умов критерієм вимірювання рівня інноваційного розвитку підприємства у звітному році порівняно із базовим буде виступати відношення приросту операційного надприбутку підприємства внаслідок здійснення ним інноваційної діяльності до загального приросту його операційного надприбутку.

Для врахування довгострокових наслідків здійснення інноваційної діяльності слід перейти до

розгляду показника ринкової вартості підприємства, що обчислюється з використанням дохідного підходу. Тоді критерієм вимірювання рівня інноваційного розвитку підприємства у звітному році буде виступати відношення приросту ринкової вартості підприємства внаслідок здійснення ним інноваційної діяльності до загального приросту його ринкової вартості протягом звітного року.

Однак показник ринкової вартості підприємства як критерій вимірювання рівня його інноваційного розвитку не враховує обсяги інвестицій у цей розвиток, тому найбільш узагальненим індикатором вимірювання рівня інноваційного розвитку суб'єкта господарювання є відношення різниці між приростом ринкової вартості підприємства протягом звітного року, обумовленим здійсненням підприємством інноваційної діяльності, та величиною інвестицій, що зумовили цей приріст, до різниці між загальним приростом ринкової вартості підприємства за цей період та загальним обсягом інвестицій, які обумовили такий приріст.

Слід відзначити, що розглянуті показники оцінювання інноваційного розвитку промислових підприємств за певної їх модифікації можуть бути використані і для вимірювання будь-якого типу економічного розвитку суб'єктів господарювання, а також його загального рівня. Зокрема, загальний рівень економічного розвитку підприємства протягом звітного року в абсолютному виразі можна оцінити показником різниці між приростом його ринкової вартості протягом звітного року, обумовленим економічним розвитком цього підприємства, та величиною інвестицій, які викликали цей приріст.

Проте ці показники переважно стосувалися вимірювання фактичної величини розвитку підприємства у звітному періоді. Якщо ж оцінювати прогнозний рівень розвитку підприємства у наступних періодах, то виникає необхідність вимірювання його стратегічного економічного потенціалу, під яким пропонується розуміти сукупність наявних та можливих до залучення ресурсів і компетенцій, які надають підприємству змогу за певного стану зовнішнього середовища досягнути найкращого (як правило, максимально можливого) кількісного рівня обраної цілі (цілей) діяльності. Тоді прогнозний рівень економічного розвитку підприємства можна оцінити як різницю між очікуваною величиною його фінансових результатів у плановому періоді внаслідок повного використання стратегічного економічного потенціалу даного підприємства у цьому періоді та фактичною величиною цих результатів у звітному періоді. Таким чином, оцінювання прогнозного рівня економічного розвитку підприємства доцільно звести до вимірювання його стратегічного економічного потенціалу.

Проведені нами дослідження показали, що процес оцінювання стратегічного економічного потен-

ціалу промислового підприємства повинен базуватися на попередньому виборі певної цільової функції, екстремальне значення якої буде виступати як результат кількісного вимірювання додаткових економічних можливостей суб'єкта господарювання. При цьому досягнення екстремального значення цільової функції найвищого рівня потребуватиме набуття екстремальних значень цільових функцій нижчих рівнів. Інакше кажучи, цільова функція вищого рівня являтиме собою функціонал від цільових функцій більш низького рівня. За таких умов найбільш сприятливою з точки зору простоти та точності розрахунку величини потенціалу економічного розвитку підприємства є ситуація, за якої екстремальні значення ланцюжка ієрархії цільових функцій визначаються послідовно від найнижчого до найвищого рівня. Якщо ж це неможливо, то досягнення екстремального значення цільової функції вищого рівня потребуватиме одночасної оптимізації значень цільових функцій нижчого рівня.

Відзначимо, що низка загальновідомих моделей оптимізації окремих параметрів діяльності підприємства являють собою цільові функції досить низького рівня. Для прикладу, модель управління поточними запасами матеріалів у разі рівномірного їх споживання ґрунтується на попередньо встановленому плановому річному обсязі потреби в матеріалах та, відповідно, планових обсягах виготовлення продукції. Однак ці обсяги загалом можуть виступати як результати оптимізаційних розрахунків. При цьому сукупні мінімальні річні витрати на зберігання матеріалів та організацію поставок як критерій оптимізації поточних запасів матеріалів являють собою нелінійну функцію від річних обсягів виготовлення продукції. Отже, у загальному випадку оптимізація обсягів виготовлення продукції повинна здійснюватися одночасно із знаходженням найкращих розмірів поточних запасів матеріалів на підприємстві.

Таким чином, оцінювання стратегічного економічного потенціалу промислового підприємства повинно ґрунтуватися на побудові ієрархії цільових функцій (з урахуванням можливих ресурсних обмежень), кожна з яких відповідає певній управлінській компетенції у сфері прогнозування, планування та обліку діяльності суб'єкта господарювання. З урахуванням цього процес оцінювання прогнозного рівня економічного розвитку промислових підприємств повинен включати такі основні етапи: виокремлення критерію економічного розвитку підприємства, що буде виступати цільовою функцією найвищого рівня; побудова ієрархії цільових функцій діяльності підприємства, яка характеризується тим, що цільові функції більш високого рівня являтимуть собою функціонали від цільових функцій нижчого рівня; створення масиви вхідної інформації для оцінювання прогнозного

рівня економічного розвитку підприємства; оптимізація значень цільових функцій нижчого рівня з метою досягнення екстремального значення цільової функції найвищого рівня; прогнозування очікуваного приросту показника, який виступає критерієм економічного розвитку підприємства; виокремлення у цьому прирості тієї його величини, яка обумовлена очікуваним зростанням економічного потенціалу підприємства. Реалізація цієї послідовності дій у практиці діяльності промислових підприємств дасть змогу виявити резерви їх економічного розвитку.

Висновки з проведеного дослідження.

У процесі оцінювання економічного розвитку промислових підприємств потрібно враховувати існування різних видів такого розвитку, а також розрізняти поняття розвитку та зростання. Проведене дослідження показало, що повністю виокремити приріст операційного прибутку підприємства, викликаний винятково його розвитком, неможливо. При цьому оцінювання економічного розвитку промислових підприємств можна здійснювати з використанням різних показників, однак найбільш узагальненим індикатором такого оцінювання є різниця між приростом ринкової вартості протягом звітного року, обумовленим економічним розвитком підприємства, та величиною інвестицій, що викликали цей приріст. Якщо ж оцінювати прогнозний рівень розвитку підприємств у наступних періодах, то виникає необхідність вимірювання їх стратегічного економічного потенціалу. Проведені дослідження показали, що процес оцінювання стратегічного економічного потенціалу промислового підприємства повинен ґрунтуватися на побудові ієрархії цільових функцій з урахуванням можливих ресурсних обмежень. Подальші дослідження питання розроблення теоретичних та методичних засад оцінювання економічного розвитку промислових підприємств повинні бути, серед іншого, присвячені вирішенню проблеми оптимізації обсягів інвестицій у забезпечення цього розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Герасимчук В.Г. Інноваційно-інвестиційний розвиток промисловості України: проблеми і перспективи / В.Г. Герасимчук, Л.Є. Довгань, В.Р. Давиденко // Інвестиції: практика та досвід. – 2006. – № 12. – С. 14–17.
2. Черненко В.П. Економічний розвиток підприємства: сутність та види / В.П. Черненко // Формування ринкової економіки. – 2010. – № 23. – С. 116–126.
3. Касич А.О. Стратегічні орієнтири інноваційного розвитку машинобудування України / А.О. Касич // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 7(73). – С. 32–40.
4. Іщук С. Концептуальні засади формування та розвитку виробничого потенціалу промислових підприємств / С. Іщук // Регіональна економіка. – 2005. – № 3. – С. 48–56.
5. Кунцевич В.О. Поняття фінансового потенціалу розвитку підприємства та його оцінки / В.О. Кунцевич // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 7(37). – С. 123–130.
6. Лесик Л.І. Типологія видів і чинників формування економічного потенціалу підприємства / Л.І. Лесик // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.12. – С. 271–278.
7. Петрушка Т.О. Оцінювання економічної ефективності ресурсозберігаючого розвитку промислових підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 / Т.О. Петрушка. – Львів, 2013. – 25 с.
8. Фещур Р.В. Формування системи показників оцінювання потенціалу розвитку підприємства / Р.В. Фещур, М.Р. Тимошук // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». – 2006. – № 567. – С. 176–180.
9. Афанасьев Н.В. Управление развитием предприятия : [монография] / Н.В. Афанасьев, В.Д. Рогожин, В.И. Рудыка. – Х. : ИНЖЭК, 2003. – 184 с.
10. Богатирьев І.О. Управління розвитком підприємства (за матеріалами малих підприємств меблевої промисловості України) : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.01 / І.О. Богатирьев. – К., 2004. – 22 с.
11. Новиков Д.А. Модели и методы организационного управления инновационным развитием фирмы : [монография] / Д.А. Новиков, А.А. Иващенко. – М. : КомКнига, 2006. – 332 с.